

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Інтеграція України у світову торговельну систему стимулює розвиток експорту сільськогосподарської продукції і в перспективі є визначальним чинником формування та розвитку агропродовольчих ринків і сільськогосподарського виробництва.

В умовах реформування агропродовольчого комплексу, як провідного сектору економіки України, активна зовнішньоекономічна діяльність виступає одним з основних факторів, а ефективне використання експортних можливостей є одним з його головних завдань.

Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу України свідчать про те, що необхідною умовою її інтенсифікації є підвищення ефективності використання експортного потенціалу суб'єктів господарювання.

Розробці науково-методичних підходів щодо формування, оцінки й активізації використання експортного потенціалу господарюючого суб'єкту присвячували свої роботи такі науковці, як П.Т. Саблук[1], В.І.Губенко[2], І.Д.Бурковський[3]. Специфіку ж експортного потенціалу країни вивчали В.Сіденко[4], Т.Марченко[5], Т.Мельник[6], О.М.Сальник[7], І.Скорнякова[8] та інші вчені-економісти. Водночас, деякі аспекти потребують уточнення, а проблеми оцінки експортного потенціалу – перегляду через зміни, що відбуваються у світовій та національній економіці. Це визначило актуальність дослідження, спрямованого на аналіз динаміки зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу України та пошук вирішення зазначених проблем.

Постановка задачі. В умовах активного розвитку ринків одним з ефективних шляхів забезпечення конкурентоспроможності України на світовій арені є удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу. Надзвичайно сприятливі природні умови та умови економічного середовища для розвитку сільського господарства сприяють вирішенню цього завдання.

Статистичні дані свідчать про те, що з 2008 року, у зв'язку з набуттям членства в світовій організації торгівлі (СОТ), агропродовольчий комплекс України працює у якісно нових економічних умовах. Відкритість торговельних кордонів призвела до більш гострого відчуття державою наслідків світової фінансової кризи, а також притаманну їй ринкову нестабільність цін. Проте закріплення позицій на світових ринках дозволило зайняти та зберегти лідируючі позиції серед експортерів пшениці, кукурудзи, ячменю, насіння соняшнику й соняшникової олії [9].

На той же час, загострюється проблема підвищення ефективності експортного потенціалу підприємств агропродовольчого комплексу України. На сьогодні, питома вага основних експортних товарних груп складає більше 75% в загальних обсягах експорту аграрної продукції, в той же час на підприємствах агропродовольчого комплексу виробляється в 5 разів більше тих найменувань, які визначають формування їх експортного потенціалу [10].

Саме тому проблеми пошуку науково обґрунтованих механізмів оцінки та удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу, дослідження нових шляхів виходу українських підприємств на зовнішній ринок, захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції є досить актуальним.

З огляду на наявність широкого кола проблем у забезпеченні ефективності експортування вітчизняної продукції, метою даної статті є дослідження динаміки та

особливостей здійснення експортно-імпорتنих операцій підприємствами агропродовольчого комплексу України для визначення шляхів підвищення ефективності використання їх експортного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Прискорення процесу глобалізації, динамічність соціально-економічних змін, диверсифікація ринків зумовили різке зростання обсягів торгівлі сільськогосподарськими товарами на фоні загального зростання обсягів торгівлі. Якщо за останні більш як 20 років обсяги торгівлі агропродовольчими товарами у світі зросли майже у 3 рази (від 220 до 604 млрд.дол.США), то частка України в світовому експорті продукції агропродовольчого комплексу порівняно з основними країнами-експортерами незначна (довідково: у 2004 р. ця частка складала 0,6%) [11].

Аналітичні дані вказують на те, що за останні роки експорт продукції підприємств агропродовольчого комплексу України має позитивну динаміку. У 2011 році загальний обсяг експорту цієї продукції складав 12,2 млрд.дол.США, що становить 17,7% від загального обсягу експорту та у 2,1 рази більше від рівня 2007 року (табл.1). Варто відмітити, що продовжується негативна тенденція зростання обсягів і питомої ваги експорту аграрної сировини порівняно з відповідними показниками експорту напівготової і готової продукції переробної промисловості. Якщо у 2007 році питома вага експорту сировини становила 69,6%, то у 2011 році вона зросла до 80,0%. Крім цього, як і у минулі періоди, основу експорту аграрної сировини складає продукція рослинного походження, серед якої найбільшу питому вагу (68,0%) мають зернові культури та значну частку (25,4%) – насіння і плоди олійних рослин. Серед продукції тваринництва левову частку займають молоко і молочні продукти.

Основу експорту продукції агропродовольчого комплексу за останні роки стабільно формують зернові культури, молоко і молокопродукти, олійне насіння та плоди, жири та олії тваринного і рослинного походження (табл.2).

Серед товарів переробної галузі основу експорту складає продукція харчової промисловості, питома вага якої перевищує 90% у загальному обсязі експорту продукції переробних підприємств. Слід відмітити, що по усім товарним групам відмічається позитивна динаміка за обсягами експорту,

Таблиця 1

Динаміка експорту основної продукції підприємств агропродовольчого комплексу України

Показник	Р о к и					2011р. у % до 2007р.
	2007	2008	2009	2010	2011	
1. Загальний обсяг експорту України, млн. дол. США	49248,1	66954,4	39702,9	51430,5	68394,2	138,8
2. Загальний обсяг експорту продукції агропр. України-всього, млн. дол. США	5903,9	10332,0	9184,7	9445,9	12162,3	В 2,1 р.б.
в тому числі:						
2.1. Обсяг експорту продукції сільського господарства-всього, млн. дол. США	4112,7	8118,6	7329,0	7273,0	9738,7	В 2,4 р.б.
в тому числі:						
2.1.1. Продукти тваринного походження-всього	747,3	783,4	595,9	771,4	936,6	125,3
в тому числі:						
-живі тварини	3,7	6,5	9,6	3,6	9,8	В 2,6 р.б.
-м'ясо та їстівні субпродукти	105,2	74,8	79,1	90,2	197,9	188,1

-риба і ракоподібні	5,7	3,7	25,2	21,0	19,7	В 3,5 р.б.
-молоко і молочні продукти	622,7	690,3	476,4	648,8	703,8	113,0
-інші продукти	10,0	8,1	5,6	7,8	5,4	54,0
2.1.2.Продукти рослинного походження-всього	1647,4	5389,5	4937,1	3884,3	5405,7	В 3,3 р.б.
в тому числі:						
-живі дерева та ін.рослини	2,2	2,1	1,6	1,8	1,9	86,3
-овочі	70,7	81,9	159,4	119,2	132,9	187,9
-їстівні плоди та горіхи	141,5	172,0	176,5	208,8	217,3	153,5
-зернові культури	763,7	3703,8	3556,2	2467,1	3617,1	В 4,7 р.б.
-насіння і плоди олійних рослин	666,8	1426,2	1040,4	1085,7	1434,8	В 2,2 р.б.
-рослинні матеріали для виготовлення	2,5	3,5	3,0	1,7	1,7	68,0
2.1.3.Жири та олії тваринного та рослинного походження	1718,0	1945,7	1796,0	2617,3	3396,4	В 2,0 р.б.
2.2.Переробні галузі-всього, млн.дол.США	1791,2	2213,4	1855,7	2172,9	2423,6	165,8
в тому числі:						
2.2.1.Продукція борошно-мельнокруп'яної промисловості	73,7	180,3	89,7	80,9	111,2	150,1
2.2.2.Продукція харчової промисловості-всього	1717,5	2033,1	1766,0	2092,0	2312,4	134,6
в тому числі:						
-продукти з м'яса,риби	34,8	40,0	38,0	48,7	50,1	143,9
-цукор і кондитерські вироби з цукру	155,7	164,3	165,2	206,5	241,9	155,3
-какао та продукти з нього	351,6	503,1	448,6	591,6	675,7	В 1,9 р.б.
-готові продукти із зерна	166,6	245,8	205,0	254,3	339,0	В 2,0 р.б.
-продукти переробки овочів	250,5	194,5	148,2	210,4	228,3	91,1
-алкогольні і безалкогольні напої та оцет	518,8	560,0	458,6	443,7	383,0	73,8
-тютюн і промислові заміники тютюну	163,6	222,6	214,0	213,9	232,0	141,8
-різні харчові продукти	75,9	102,8	88,4	122,9	162,4	В 2,1 р.б.

Розраховано за даними [10].

але питома вага деяких з них у загальному експорті продукції підприємств має тенденцію зменшення. Так, обсяги експорту цукру і кондитерських виробів з цукру зросли з 155,7 млн.дол.США у 2007 році до 241,9 млн.дол.США у 2011 році, але питома вага цих продуктів в загальному обсязі експорту продукції зменшилась: у 2007 році вона складала 2,6%, а у 2011 році-1,9%. Тенденція зменшення питомої ваги в загальному обсязі експорту

продукції підприємств агропродовольчого комплексу при нарощуванні обсягів експорту спостерігається у таких товарних груп, як продукти з м'яса, риби, тютюну і промислові замітники тютюну, готові продукти з зерна, какао та продукти з нього та різні харчові продукти. За останні роки спостерігається тенденція зменшення експорту алкогольних і безалкогольних напоїв, продуктів переробки плодів та овочів.

Таким чином, основу експорту продукції агропродовольчого комплексу України стабільно формують лише чотири товарні групи – зернові культури, жири та олія, молоко і молочні продукти, насіння масляних культур, обсяги експорту яких в сумі склали у 2007 році 63,8%, а у 2011 році – 75,2% всього експорту продукції агропродовольчого комплексу України. Це свідчить про те, що товарна структура експорту агропродовольчої продукції з України є стало нерациональною і як результат – значну залежність країни від зовнішніх ринків збуту.

Сальдо експорту-імпорту підприємств агропродовольчого комплексу протягом 2007-2011 р.р. було позитивним, коливаючись від 2,2 млрд.дол.США до 6,5 млрд.дол.США. Разом з тим, загалом зовнішньоторговельне сальдо України постійно є від'ємним і зросло у 2011 році до 14,2 млрд.дол.США (табл.3). На фоні цих статистичних даних є безсумнівним досягнення зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу України.

Аналітичні розрахунки вказують на динамічність розвитку імпорту товарів Україною: у 2007 році загальний обсяг імпорту складав 60,7 млрд.дол.США, а у 2011 році – 82,6 млрд.дол.США, тобто зріс на 36% (табл.3). Такі ж тенденції відмічаються в обсягах імпорту продукції. Так, загалом за 2007-2011 р.р. обсяги імпорту зросли із 3,7 млрд.дол.США до 5,8 млрд.дол.США або на 57%. Питома вага імпорту продукції агропродовольчого комплексу за вказаний період залишалась стабільною і складала біля 7% у загальнодержавному обсязі імпортних операцій.

Таблиця 2

Динаміка основних експортних товарних груп підприємств агропродовольчого комплексу

Основні експортні і товарні групи	Р о к и									
	2007		2008		2009		2010		2011	
	Обсяг експорту-всього, млн.дол.США	Питома вага в структурі експорту агрпр %	Обсяг експорту-всього, млн.дол.США	Питома вага в структурі експорту агрпр %	Обсяг експорту-всього, млн.дол.США	Питома вага в структурі експорту агрпр %	Обсяг експорту-всього, млн.дол.США	Питома вага в структурі експорту агрпр %	Обсяг експорту-всього, млн.дол.США	Питома вага в структурі експорту агрпр %
1.Молоко молокопродукти, яйця	622,7	10,5	690,3	6,6	476,4	5,1	648,8	6,8	703,8	5,7
2.Зернові культури	763,7	12,9	3703,8	35,8	3556,2	38,7	2467,1	26,1	3617,1	29,7
3.Насіння і плоди олійних рослин	666,8	11,2	1426,2	13,8	1040,4	11,3	1085,7	11,4	1434,8	11,7

4.Жири та олії тваринного і рослинного походження	1718,0	29,0	1945,7	18,8	1796,0	19,5	2617,3	27,7	3396,4	27,9
Всього	3771,2	63,8	7766,0	75,1	6869,0	74,7	6818,9	72,1	9152,1	75,2

Розраховано за даними [10].

Важливо також відмітити змінності обсягів імпорту сировини і продукції переробної промисловості. Якщо обсяги їх зросли за вказаний період від 1,8 млрд.дол.США до 2,9 млрд.дол.США по сировині; від 2,0 млрд.дол.США до 2,8 млрд.дол.США по продукції переробної галузі, то на кінець 2011 р. обсяги їх майже зрівнялись. Ці висновки підтверджує розрахунок питомої ваги складових обсягу імпорту продукції агропродовольчого комплексу: питома вага сировини у 2007 р. становила 47%, протягом наступних років вона корегувалась від зростання у 2009 р. до 58,8% до зниження у 2011 р. до 50,8%, а питома вага імпорту продукції переробних галузей знизилась від 53,0% до 49,2%.

Таблиця 3

Зовнішньоторговельний оборот України і підприємств агропродовольчого комплексу

Показники	Роки									
	2007		2008		2009		2010		2011	
	Народне господарство України -всього	в т.ч. підприємства агропрод	Народне господарство України -всього	в т.ч. підприємства агропрод	Народне господарство України -всього	в т.ч. підприємства агропрод	Народне господарство України -всього	в т.ч. підприємства агропрод	Народне господарство України -всього	в т.ч. підприємства агропрод
1.Зовнішньоторговельний оборот-всього, млн.дол.США	109918,0	9653,8	152489,8	16286,6	85138,5	13680,9	112170,5	14726,0	151002,4	17918,4
в тому числі:										
1.1.Обсяг експорту	49248,1	5903,9	66954,4	10332,0	39702,9	9184,7	51430,5	9445,9	68394,2	12162,3
1.2.Обсяг імпорту	60669,9	3749,9	85535,4	5954,6	45435,6	4496,2	60740,0	5280,1	82608,2	5756,1

2. Сальдо зовнішнього торговельного обороту, млн.дол.	-11421,8	+2154,0	-18581,0	+4377,4	-5732,7	+4688,5	-9309,5	+4165,8	-14214,0	+6406,2
---	----------	---------	----------	---------	---------	---------	---------	---------	----------	---------

Продовження таблиці 3

3. Коефіцієнт покриття імпорту експортом	0,81	1,57	0,78	1,73	0,87	2,04	0,85	1,79	0,83	2,11
4. Питома вага у зовнішньому торговельному обороті, %:										
- обсягу експорту	44,8	61,1	43,9	63,4	46,6	67,1	45,8	64,1	45,2	67,8
- обсягу імпорту	55,2	38,9	56,1	36,6	53,4	32,9	54,2	35,9	54,8	32,2

Розраховано за даними [10].

Основу імпорту тваринницької сировини за досліджуваний період складав імпорт м'яса, риби, молока та молочних продуктів, а серед продукції рослинницької галузі - плоди та горіхи, зернові культури, насіння і плоди олійних рослин (табл.4).

Основу імпорту продукції переробних галузей складає імпорт продукції харчової промисловості, а саме: цукор і кондитерські вироби з цукру (у 2011 р. обсяг імпорту зріс порівняно з 2007 р. у 7,1 рази і склав 230,7 млн.дол.США), алкогольні і безалкогольні напої (421 млн.дол.США), тютюн і промислові замітники тютюну (477,6 млн.дол.США), різні харчові продукти (592,1 млн.дол.США).

Таблиця 4

Динаміка імпорту основної продукції підприємств агропродовольчого комплексу України

Показник	Роки					2011р. у % до 2007р.
	2007	2008	2009	2010	2011	
1. Загальний обсяг імпорту України, млн.дол.США	60669,9	85535,4	45435,6	60740,0	82608,2	136,1
2. Загальний обсяг імпорту продукції агропрод.комп. України-всього, млн.дол.США	3749,9	5954,6	4496,2	5280,1	5756,1	153,5
в тому числі:						
2.1. Обсяг імпорту продукції сільського господарства-всього, млн.дол.США	1765,5	3470,1	2648,2	2956,0	2926,8	165,7
в тому числі:						
2.1.1. Продукти тваринного походження-всього	771,4	1702,1	1267,5	1241,7	1035,4	134,2
в тому числі:						
-живі тварини	51,5	84,2	74,3	67,5	76,6	148,7

-м'ясо та їстівні продукти	163,9	843,6	568,5	458,0	292,1	178,2
-риба і ракоподібні	444,4	617,0	471,2	568,6	505,5	113,7
-молоко і молочні продукти	99,8	141,5	140,5	135,4	150,4	150,7
-інші продукти	11,8	15,8	13,0	12,2	10,8	91,5
2.1.2.Продукти рослинного походження-всього	606,0	1155,1	1006,4	1262,7	1422,7	В 2,3 р.б.

Продовження таблиці 4

в тому числі:						
-живі дерева та ін.рослини	64,4	100,4	62,1	73,9	99,6	154,6
-овочі	27,7	91,1	77,8	130,0	133,2	В 4,8 р.б.
-їстівні плоди та горіхи	293,8	581,9	631,9	733,3	683,4	В 2,3 р.б.
-зернові культури	86,6	146,5	98,5	145,6	219,9	В 2,5 р.б.
-насіння і плоди олійних рослин	132,8	234,0	135,6	179,0	285,5	В 2,1 р.б.
-рослинні матеріали для виготовлення	0,7	1,2	0,5	0,9	1,1	157,1
2.1.3.Жири та олії тваринного та рослинного походження	388,1	612,9	374,3	451,6	468,7	120,7
2.2.Переробні галузі-всього, млн.дол.США	1984,4	2484,5	1848,0	2324,1	2829,3	142,5
в тому числі:						
2.2.1.Продукція борошно-мельно-круп'яної промисловості	71,1	48,8	20,2	27,5	49,6	69,7
2.2.2.Продукція харчової промисловості-всього	1913,3	2435,7	1827,8	2296,6	2779,7	145,2
в тому числі:						
-продукти з м'яса,риби	123,0	169,3	78,7	100,3	124,4	101,1
-цукор і кондитерські вироби з цукру	32,7	67,2	87,6	231,4	230,7	В 7,1 р.б.
-какао та продукти з нього	268,5	359,0	302,3	407,3	491,8	183,1
-готові продукти із зерна	109,7	153,6	96,2	125,8	164,8	150,2
-продукти переробки овочів	249,7	314,3	196,4	223,3	277,3	111,0
-алкогольні і безалкогольні напої та оцет	279,9	335,7	189,1	270,6	421,0	150,4
-тютюн і промислові заміники тютюну	417,2	457,6	455,6	471,4	477,6	114,4
-різні харчові продукти	432,6	579,0	421,9	466,5	592,1	136,8

Розраховано за даними [10].

Таким чином, в структурі українського імпорту продукції значне місце (48,2%) займають готові харчові продукти, у тому числі какао та продукти з нього (8,5%), тютюн (8,2%), продукти переробки овочів (4,8%), різні харчові продукти (10,2%). Загальні обсяги імпорту готових продовольчих товарів за останні п'ять років зросли в 1,5 рази. Це свідчить про наявність проблем господарювання вітчизняних підприємств харчової промисловості та про низьку ефективність експортно-імпортних операцій з агропродовольчою продукцією.

Аналітичні розрахунки підтвердили твердження про те, що Україна володіє значним експортно-імпортним потенціалом в агропродовольчому комплексі, крім того за наявністю конкурентних переваг він є однією з пріоритетних сфер загальнодержавної економіки. Проте конкурентні переваги галузі не можуть забезпечувати її міжнародну конкурентоспроможність. Низький рівень цін залишається основною конкурентною перевагою вітчизняної аграрної продукції. Ефективна реалізація експортного потенціалу агропродовольчого комплексу України потребує формування оптимальної товарної та географічної структури експорту продукції.

Напрями формування оптимальної структури експортного потенціалу мають бути спрямовані на нарощування темпів виробництва і експорту тих товарних груп, які мають найбільшу конкурентоспроможність на світових агропродовольчих ринках та в достатній кількості можуть вироблятися в Україні (соняшникове насіння та олія, ячмінь, яловичина, сухе молоко та інші).

При розробці перспективної географічної структури експорту необхідно враховувати ризик географічної диверсифікації, що дозволить визначити рівень ризику територіальної направленості, тобто з одного боку держава повинна зберігати традиційні ринки збуту аграрної продукції, а з другого – залучати цілеспрямовано нові потенційні та перспективні ринки. До потенційних споживачів українського експорту продукції можуть бути віднесені країни, які залежать від імпорту аграрної продукції і мають тенденцію до підвищення попиту на дану продукцію завдяки високим темпам економічного розвитку (країни Близького Сходу, Азії, Північної Африки). Збереження торгово-економічних відносин з державами СНД, набуття членства в ЄС – перспективні напрями диверсифікації експорту аграрної продукції вітчизняних товаровиробників.

Основними завданнями поліпшення імпорту продукції агропродовольчого комплексу є: приведення структури ввозу у відповідність до потреб максимального забезпечення та розвитку наявного потенціалу підприємств галузі; диверсифікація джерел поставок агропродовольчої продукції з метою зменшення ресурсної залежності від монопольних постачальників[11].

Пріоритетним напрямом підвищення ефективності експортного потенціалу підприємств агропродовольчого комплексу є забезпечення високих темпів розвитку перш за все експортоорієнтованого агропродовольчого комплексу України, в основні завдання якого входять:

- фінансування агропромислового виробництва;
- розвиток ринку аграрної продукції;
- розвиток соціальної та ринкової інфраструктури;
- державна підтримка науки і освіти;
- вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності.

Шляхи підвищення ефективності експорту продукції підприємств агропродовольчого комплексу забезпечує механізм стимулювання експорту, а саме:

- фінансове сприяння вітчизняним експортерам, у тому числі із залученням коштів державного бюджету;
- використання важелів податкового регулювання;
- удосконалення існуючої системи транспортних тарифів;
- поліпшення правового регулювання в сфері зовнішньої торгівлі;
- істотне поліпшення інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності;
- налагодження співробітництва з уповноваженими органами країн- членів ЄС з метою використання досвіду для приведення національних стандартів у відповідність з європейським рівнем;
- розробка та впровадження механізму страхового захисту експорту.

Висновки. Метою забезпечення продовольчої безпеки України є не лише максимальне забезпечення власних потреб у продовольчих товарах, але й створення потужного експортоорієнтованого агропродовольчого потенціалу і відновлення Україною

втрачених та завоювання нових позицій на міжнародних ринках. Це залежить переважно від того, наскільки раціональною буде розв'язана проблема підвищення ефективності експортного потенціалу підприємств агропродовольчого комплексу.

Анотація

В статті висвітлено результати досліджень з питань підвищення ефективності діяльності підприємств агропродовольчого комплексу на експортних ринках. Досліджено й проаналізовано динаміку, товарну структуру експортно-імпортних операцій підприємств агропродовольчого комплексу, окреслено основні напрями підвищення ефективності їх експортного потенціалу.

Ключові слова: експортний потенціал, зовнішньоекономічна діяльність, оптимальна структура зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією, експортоорієнтована діяльність суб'єктів господарювання.

Аннотация

В статье освещены результаты исследований по вопросам повышения эффективности деятельности предприятий агропродовольственного комплекса на экспортных рынках. Исследовано и проанализировано динамику, товарную структуру экспортно-импортных операций предприятий агропродовольственного комплекса, определены основные направления повышения эффективности их экспортного потенциала.

Ключевые слова: экспортный потенциал, внешнеэкономическая деятельность, оптимальная структура внешней торговли агропродовольственной продукцией, экспортоориентированная деятельность субъектов хозяйствования.

Annotation

In this article the results of the research about questions of effectiveness's increasing of the enterprises' activity of agricultural-food complex on export markets are shown. The dynamics and the commodity composition of the export-import operations of the enterprises of agricultural-food complex are investigated and analyzed; the main directions of effectiveness's increasing and their export potential are determined.

Key words: export potential, external economic activity, optimum structure of external trading of agro-food production, export-oriented activity of market participants.

Список використаної літератури:

1. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання /П.Т.Саблук //Економіка АПК.-№2-2007.-С.3-10.
2. Губенко В.І. Механізм зовнішньоекономічної діяльності АПК: процеси, тенденції та розвиток: Моногр. /Губенко В.І.- Біла Церква, 2002.-262с.
3. Бурковський І.Д., Бурковська А.В. Основні напрями підвищення ефективності експортно-імпортної діяльності в аграрній сфері економіки /І.Д.Бурковський, А.В.Бурковська // Вісник аграрної науки Причорномор'я -2007.-вип.3,т.1,с.105-110.
4. Сіденко В. Експортний потенціал України: пріоритети інтеграції.-Режим доступу: <http://www.uceps.org.ua>.
5. Марченко Т. Проблеми реалізації експортного потенціалу України.- Режим доступу: <http://www.personal.in.ua>.
6. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз /Т.Мельник //Міжнародна економіка.-№8-9.-2009.-С.221-245.
7. Сальник О.М. Шляхи підвищення експортного потенціалу України /О.М.Сальник //Формування ринкових відносин в Україні.-№1.-2004.-С.127-129.
8. Скорнякова І. Експортний потенціал України: моделювання та довгостроковий прогноз /І.Скорнякова //Економіст.-№10.-2006.

9. Сільськогосподарська інформація. <http://www.sugarbeet.org.ua/node/58>.
10. www.ukrstat.gov.ua/: Сайт Державного комітету статистики України.
11. Цьомик Ю.В. Удосконалення зовнішньоекономічної діяльності агропромислового комплексу. Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02/Півден. філ-л «Кримський агротехнологічний університет» Нац. аграрн. ун-ту Каб. Мін. України. - Сімферополь, 2006. - 17с.